

készek kongruája,² akiknek a népgyűléseken — a hírlapok közlései szerint — csak *passzív*² szereplésük volt, Nagyméltóságod bölcs belátása szerint *meghatározott időponttól kezdődő* leg ismét folyósíttassék.²

Ellenben azon lelkészek ellen, akiknek aktív szereplése a hírlapi közlésekből világosan kitűnik,² mint például, akik izgató beszédeket tartottak,² és tiltakozó határozati javaslatokat terjesztettek² a népgyűlések elé stb., a további eljárás folytatását kívánatosnak tartom,² és evégből a további eljárás alapjául az általam megküldött hiteles fordítások volnának felhasználandók.²

Miután pedig nap nap után arról szerzek meggyőződést, hogy a román népgyűléseknek a *leghatósabb tényezői a román lelkészek,² amint ezt a múlt év folyamán megtartott román népgyűlések is kellőleg igazolták;² kívánatosnak tartanám, hogyha Nagyméltóságod a román megyés püspököket az iránt keresné meg, hogy intézkedjenek a saját hatáskörükben, miszerint² az alárendelt papjaik a túlzó nemzetiségi politikában kifejtett magyar nemzetellenes működéseiktől — a jövőben — tartózkodjanak.²*

Budapesten, 1906. évi február hó 4-én.

Kristóffy

38

Iratok a század eleji délvidéki agrárszervekedésről

A

1904 aug. 20

Hírlapi beszámoló a Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesületének zombolyai vándorgyűléséről¹

Az ország legnagyobb gazdasági egyesülete az, amely a dél-magyarországi kiskisgazdákat egyesítette zászlaja alá. Tizenkétezernél több kiskisgazda követi ennek az egyesületnek vezéreit, alkalmazkodik azok tanácsához és utasításához, csak természetesen tehát az az élénk érdeklődés, amellyel működését kísérik. Egyszer évenként szokott a vezetőség beszámolni. Az idén Szent István napjára hívta össze az egyesület tagjait beszámoló gyűlésre Zombolyára, ahol kétezernél több kiskisgazda jelent meg. A gyűlés lefolyása fényes bizonyossága volt annak, hogy az egyesület a kiskisgazdáknak nemcsak az anyagi jólétet igyekszik előmozdítani, hanem a hazafias szellemet is ápolja és fejleszti köztük, ami annál fontosabb és igazán dicséretre méltó, mert az egyesülethez tartozók legtöbbször német nemzetiségű. A hazafias ünnepség, melyet a gyűlés alkalmával rendeztek, s a gyűlésen hozott határozatok mind azt tanúsítják, hogy szívben-lélekben magyarbarátok.

A gyűlésről a következőket jelenti Zombolyáról:

A közel 12 000 tagot magában foglaló Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesülete nagyszabású hazafias ünnepélyt rendezett Szent István napján idei vándorgyűlése keretében, mely egyúttal alakuló gyűlése volt az egyesület Torontál megyei fiókszövetségének.

A zombolyai gyűlésre kétezernél több kiskisgazda gyűlt össze Temes, Torontál, Arad, Bács-Bodrog és Krassó-Szörény megyékből. Az egész város fel volt díszítve nemzetiszínű zászlókkal. A gyűlésen, amely a magyar címerrel, nemzetiszínű drapériákkal és zászlókkal pazarul feldíszített Kolling fogadó udvarán délután 2 órakor kezdődött, a kiskisgazdákat ifj. Koch János üdvözölte Zombolya polgársága nevében, amely megtiszteltetésnek veszi — úgy mond —, hogy a hazafias ünnepély itt folyhatik le.

Wittmann János országgyűlési képviselő, a Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesületének elnöke mondott ezután nagy hatású megnyitó beszédet. Utalt arra, hogy a megjelentek kivétel nélkül német ajkú polgárai a hazának, ennek dacára távoli vidékekről is elvándoroltak ide, hogy a nemzeti

¹ A közlemény címe és lelehelhelye: *Magyarosodnak a svábok. A délvidéki földművelők vándorgyűlése. Egyetértés*, 1904. aug. 20; 232. sz.

egység eszméjének hódolva, tanúságot tegyenek arról, hogy mindannyian magyarok vagyunk szívvel-lélekkel és egész valónkkal. Tomboló tetszészaj követte a szónok minden egyes szavát, amely megújult akkor, amidőn Wittmann rámutatott arra, hogy a délvidéki kiscgazdák mily sikeresen fáradoznak azon, hogy a földművelőt felemeljék arra a pozícióra, ahova jog van, ahova felemelni kötelesege mindenkinek, aki a haza javán munkálkodik.

A nagy hatást keltő elnöki megnyitó után dr. *Várady* Imre nagybecskereki ügyvéd mondott ünnepi beszédet. Szent István napja jelentőségét fejtegette. Rámutatott többek közt arra az örvendetes körülményre, hogy a délvidéki német ajkú polgárok ma már vezető szerepet kérnek nemzeti ünnepeink megüléséhez. A közös haza fogalma — úgymond — nem is fogja megtűrni azt, hogy Magyarországon az idegen ajkút is ne tekintsék magyarnak, ha az szívben és lélekben magyar.

Az ünnepi beszéd után dr. *Frecot* Menyhért tartott előadást a szövetkezeti és gazdaköri szervezkedésről.

Kiemelkedő momentuma volt a gyűlésnek *Ströbl* Péter bogárosi paraszgzazdának a beszéde, aki ritka intelligenciával s kiváló szónoki képességgel a kiscgazda megadóztatásáról beszélt, s az adóreformot, a kataszteri revíziót sürgette.

Élénk tetszéssel fogadták *Dold* István temesvári lapszerkesztő előadását is, aki a kisbirtok tehermentesítéséről értekezett; benyújtott határozati javaslatát egyhangúlag elfogadták.

Ezután *Kraushaar* Károly, a Délvidéki Kiscgazdák Egyesületének titkára előterjesztette a vándorgyűléshez érkezett nagyszámú üdvözlő táviratokat, majd felolvasta a Torontál megyei fiókszövetség alapszabályait. Ennek alapján kimondották a szövetség megalakulását is, elnökéül közfelkiáltással dr. *Várady* Imre nagybecskereki ügyvédet választották meg, aki szép beszédben köszönte meg a megtiszteltetést.

Ezután több kiscgazda emelkedett szólásra; igen érdekes volt egyik Temes megyei kiscgazda indítványa, mely szerint a Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesülete keressen módot arra, hogy a délvidéki idegen ajkú gazdák gyermekeiket cserébe adhassák magyar vidékekre. Ez volna a leghathatósabb terjesztője a magyarosodásnak, amelynek útját eddig csak az állta, hogy a Délvidék gazdái közül nagyon kevésnek van módjában gyermekét idegenben neveltetni.

A vándorgyűlés *Wittmann* elnök rövid záróbeszédével ért véget.

B

1904 szept. 1

Popovics M. cikke a Huszadik Század folyóiratban a magyarországi szerb mezőgazdasági szövetkezetekről¹

A modern kapitalizmusnak föllépése a vidéken egész sereg társadalmi jelenséget vont maga után a földművelő népesség közt. Ámbár ez a népesség ismeretes konzervativizmusáról, mégsem tudott ment maradni a társadalmi átalakulás mozgalmától, amelyet a gazdasági átalakulások kike-

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *A magyarországi szerb mezőgazdasági szövetkezetek. Huszadik Század* 1904. 9. sz. 74–78. l. — A cikkben említett *Raifeisen*-rendszer, a németországi *Raifeisen*-féle mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom gyakorlati tapasztalatait, szervezési és munkamódszerét a zágrábi központú, javarészt horvátországi szerb tőke érdekeltségű *Szerb [Földműves] Szövetkezetek Szövetsége* a szervezés során messzemenően figyelembe vette. A magyarországi szerb és a németországi *Raifeisen* mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom kapcsolatára már a századvégen utal a Jása *Tomíć* szerkesztette újvidéki földművesszövetkezeti sajtó. *Kakvā budučnost čekā zemljoradničke zadruge?* — Milyen jövő vár a földművesszövetkezetekre? *Zemljoradnički Prijatelj* (A földművesek barátja) 1898. márc., 3. sz. — A századforduló magyarországi szerb földművesmozgalomának összetételére: kompromisszumos (Tomíć-féle) és radikális irányzatának (az Adán kiadott *Zemljodelar* — Földművelő körül szerveződött forradalmi csoport) kialakulására stb. l. még *Iratok* II. 101. sz. iratot (Főispáni jelentések és Tomíć Jása agrárszövetkezeti lapjának közleményei a déli megyékben megindult szerb földművesszövetkezeti mozgalomról) és ezen belül uo. a 662–3. oldalon levő összefoglaló jegyzetet.